

І. Магновський

Івано-Франківський юридичний інститут Національного університету,
“Одеська юридична академія”
д-р юрид. наук, доц.,
проф. кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін

ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

© Магновський І., 2016

У теоретико-правовому аспекті висвітлено розуміння громадського контролю з погляду сучасності як запоруки запровадження європейських стандартів у державотворенні України. Виокремлено інституційну базу громадського контролю, яка складається з чотирьох основних компонентів: суб'єкта, об'єкта, предмета та процедури його здійснення. Проаналізовано та узагальнено запропоновані в юридичній науці дефініції громадського контролю та виведено власне авторське його визначення. Розкрито характерні відмінності громадського контролю від будь-якого іншого виду контролю, які лежать у суб'єктно-об'єктній сфері. Визначено взаємозв'язок між громадським контролем і розвитком правової держави та громадянського суспільства, що підтримує владно-громадські відносини у стані стабільності й рівноваги. Доведено та обґрунтовано, що основними завданнями для налагодження взаємовідносин між суспільством і владою та подальшої розбудови України як демократичної правової держави має бути ефективне здійснення громадського контролю, що дає змогу виявити недоліки в діяльності органів публічної влади, перевірити результати виконання ними завдань і функцій, визначених нормативно-правовими актами щодо належного забезпечення прав і свобод громадян.

Ключові слова: громадський контроль, органи публічної влади, правова держава, громадянське суспільство, соціальна система, функція.

И. Магновский

ПРАВОВОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ СОЗДАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ УКРАИНЫ

В статье в теоретико-правовом аспекте освещено понимание общественного контроля с учётом современности как залога внедрения европейских стандартов в создании государства Украины. Выделена институциональная база общественного контроля, которая состоит из четырёх основных компонентов: субъекта, объекта, предмета и процедуры его осуществления. Проанализированы и обобщены существующие в юридической науке дефиниции общественного контроля и выведено собственное авторское его определение. Раскрыты характерные отличия общественного контроля от любого другого вида контроля, которые лежат в субъектно-объектной сфере. Определена взаимосвязь между общественным контролем и развитием правового государства и гражданского общества, которая поддерживает властно-общественные отношения в состоянии стабильности и равновесия. Доказано и обосновано, что

основними задачами для налаживання взаимоотношень между обществом и властью и дальнейшего развития Украины как демократического правового государства должно быть эффективное осуществление общественного контроля, который позволяет выявить недостатки в деятельности органов публичной власти, проверить результаты выполнения ими задач и функций, определённых нормативно-правовыми актами относительно надлежащего обеспечения прав и свобод граждан.

Ключевые слова: общественный контроль, органы публичной власти, правовое государство, гражданское общество, социальная система, функция.

I. Mahnovskyi

THE LEGAL INTERPRETATION OF A REGIONAL ACCESS IN FORMATION OF THE TERRITORIAL MECHANISM OF UKRAINE

In the article in legal aspect considered regional approach of reforming of the territorial mechanism of Ukraine, as one of the possible options for improvement. Highlighted understanding such multifold category as region. With a glance to historical experience, modern political realities and future prospects, tend was valid for the optimizing of the territorial mechanism of Ukraine, including the feasibility of consolidation of administrative units by the formation of prorated regions. Defined territorial enlargement and consolidation of regional boundaries by the individual criterions: historical and political; socio-economic; geographic and climatic; ethnic and national-cultural. Brought the element of the aggregated potential of the region: labor, consumer, infrastructural, productive, innovation, financial, institutional and natural resources. Stated that the regionalization of the territorial mechanism of Ukraine has optimized and decentralized nature and will allow effectively realize national policy in the country, coupled with the development of government and provide proportional socio-economic and cultural elaborateness of the regions preserve their identity and ensure political stability in society in general. The introduction and expansion of the process of regionalization in Ukraine will contribute to further deepening democratization of society.

Key words: public control, public authorities, rule of law, civil society, social system, function.

Постановка проблеми. Нещодавні події так званих Помаранчевої революції та Революції гідності продемонстрували активну участь сотень тисяч українців у відстоюванні власних прав і свобод проти наступу авторитаризму, зухвалості й ще більше зацентрували увагу на необхідності проведення кардинальних політичних та соціально-економічних реформ, що приведуть Українську державу в обійми європейської спільноти. Суспільні перетворення, спричинені глобальними тенденціями і європейського, і світового розвитку, вимагають розроблення концептуальних засад оновленого правового осмислення громадського контролю і його ефективних організаційних форм на сучасному етапі державотворення України. Тому існує зумовлена часом нагальна потреба в новітніх підходах до удосконалення функціонування громадського контролю, від якого великою мірою залежить стабільність функціонування суспільства, перспективи його демократичного, соціального та правового розвитку, що визначає значущість та актуальність вирішення цієї проблематики.

Аналіз дослідження проблеми. Незважаючи на певний доробок дослідників, серед яких над означеною проблематикою тією чи іншою мірою працювали науковці: О. Ф. Андрійко, О. В. Бермічев, І. П. Голосніченко, М. С. Кельман, Т. О. Коломієць, М. В. Косюта, І. Г. Кудря, В. І. Малюга, Т. В. Наливайко, Г. М. Перепилиця, В. Ю. Стрельцов, В. С. Шестак та деякі інші, напрацювання котрих містять значний за обсягом фактичний матеріал, необхідні подальші

дослідження ефективних шляхів підвищення дієвості громадського контролю як прогресивного інституту громадянського суспільства.

Мета статті – висвітлити у теоретико-правовому аспекті громадський контроль згідно з вимогами сьогодення як запоруку розвитку демократичної держави в Україні.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками простежується значне зростання кількості суспільних і добродійних організацій, активізація їхньої участі у здійсненні заходів соціального захисту населення і контролю за соціальними процесами. Це свідчить про істотні зміни у суспільній свідомості членів суспільства. З'являється усвідомлення значущості особистої участі у поліпшенні матеріального й духовного добробуту людей. Діяльність суспільних і добродійних організацій – це вияв соціальних ініціатив різних соціальних верств, груп населення, окремих громадян у відповідь на реалії соціально-економічної ситуації в країні, стан системи соціального захисту населення та її проблеми, ринкові відносини з новим набором норм та цінностей [1, с. 69].

Т. С. Колосок указує, що оскільки у правовій державі головною діючою особою є громадянин як автономна особистість, то держава повинна створити умови для вільного розвитку кожному з громадян, а також їх об'єднанням, не втручаючись безпосередньо в їхні життя й діяльність. Відповідно до статті 3 Конституції України права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2, с. 492–494].

Громадянське суспільство є складовим елементом держави, має певну автономію, можливості впливу на процес державного управління, унаслідок чого реалізація легітимізаційного потенціалу цього суспільства певною мірою зумовлена здійсненням контролю над державними інститутами [3, с. 69].

Т. В. Наливайко визначає особливе значення громадського контролю як ефективного інструмента механізму впливу в усіх сферах життєдіяльності суспільства з урахуванням прискореного розгортання глобалізаційних процесів та звертає особливу увагу на пріоритети функціонування та розвитку українського суспільства, які зумовлюють зміст і спрямованість інституту громадського контролю. Водночас дослідниця підкреслює, що сучасна українська дійсність свідчить про численні об'єктивні й суб'єктивні перешкоди функціонуванню громадського контролю, що, безумовно, негативно позначається на життєдіяльності соціуму, призводить до поглиблення тінізації в економічній сфері, а відтак провокує виникнення дестабілізаційних процесів у суспільних відносинах [4, с. 11].

Н. Л. Бойко аналізує особливості трансформації громадського контролю в сучасному українському суспільстві, обґрунтовано подає трактування громадського контролю як фактора не тільки зовнішньої директивності, а й як зовнішньо-внутрішнього процесу ціннісно-нормативної соціалізації, результатом якої є не лише інтеріоризація, тобто внутрішнє формування норм і цінностей, але й засвоєння певної стратегії соціальної поведінки на рівні особистісних диспозицій [5, с. 6].

В енциклопедії державного управління зазначено, що громадський контроль – це один з видів соціального контролю за діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування, який здійснюють самі громадяни та їх об'єднання, є важливою формою реалізації демократії й способом залучення населення до управління суспільством і державою [6].

У законопроекті “Про громадський контроль” № 4697 від 14.04.2014 р. визначено, що громадський контроль – це діяльність суб'єктів громадського контролю з нагляду, перевірки та оцінки діяльності об'єктів громадського контролю на предмет відповідності такої діяльності вимогам, встановленим законодавством України, та суспільним інтересам [7].

У довідковому виданні зазначено, що громадський контроль – це механізм саморегуляції у соціальних системах (групах, колективах, організаціях, суспільстві загалом), що здійснює її за допомогою нормативного (морального, правового, адміністративного тощо) регулювання поведінки людей [8, с. 124].

Сучасні американські вчені Н. Аберкомбі, Н. Хілл та С. Тернер указують, що громадський контроль безпосередньо впливає на комунікативні процеси, які виражають ті або інші способи взаємодії

різних соціальних суб'єктів. Тому громадський контроль досягається поєднанням факторів схильності людей до підпорядкування, примусу й прихильності соціальним цінностям [9, с. 303].

Свою чергою, науковці запропонували таке узагальнене визначення: контроль – це облік, спостереження за будь-чим, перевірка діяльності будь-якої іншої організації або відповідальної особи, звітність, аналіз результатів їх діяльності й виконання стратегічних планів, вжиття заходів щодо корегування таких планів для досягнення необхідних результатів. Укладач словника термінів і понять з державного управління Г. Райт навів таку дефініцію: “Контроль – це будь-яка перевірка відповідності певного об'єкта встановленим обмеженням та засіб впливу організації на досягнення необхідних результатів” [10, с. 80].

Вітчизняні соціологи визначають громадський контроль як: а) процес у соціальній системі (суспільстві, групі), що забезпечує її стійкість і можливість управління функціонуванням її елементів (людьми, інститутами тощо); б) механізм оцінки і санкціонування діяльності елементів соціальних систем і підсистем з огляду на суспільні інтереси і панівні норми; в) спосіб саморегуляції соціальної системи, що забезпечує упорядковану взаємодію її елементів за допомогою нормативного (зокрема правового) її регулювання [11, с. 496].

Юридична енциклопедія визначає громадський контроль як “...один із видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами. Є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою. Об'єктом громадського контролю є діяльність державних органів, підприємств, установ і організацій, а також поведінка окремих громадян. Основним методом громадського контролю є перевірка виконання вимог чинного законодавства та прийнятих рішень на підконтрольних об'єктах. Вона може здійснюватися як самостійно, так і разом з органами державного контролю. За результатами перевірок на підставі складених при цьому протоколів та актів громадської організації інформують відповідні державні органи про виявлені порушення, вносять пропозиції щодо притягнення правопорушників до відповідальності тощо” [12, с. 639].

На нашу думку, громадський контроль – це ефективний інструмент громадськості щодо виявлення, попередження та усунення порушень прав і свобод громадян, є складовим елементом їх захисту та спрямований на забезпечення підвищення продуктивності діяльності органів публічної влади, підприємств, установ й організацій, що надають відповідні послуги.

Інституційну базу громадського контролю становлять чотири основні компоненти: суб'єкт, об'єкт, предмет та процедура його здійснення. Суб'єктами громадського контролю є громадяни та громадські об'єднання – неорганізована та організована громадськість. Об'єктами громадського контролю можуть бути органи публічної влади, державні та комунальні підприємства, установи та організації, а також недержавні суб'єкти будь-яких організаційно-правових форм, що вирішують соціальні завдання. Предметом громадського контролю є діяльність вказаних об'єктів з реалізації прав і свобод громадян, задоволення їхніх потреб та інтересів. Процедура громадського контролю містить комплекс форм і методів його здійснення відповідно до завдань та характеру згаданих вище компонентів [13, с. 3].

Стосовно суб'єктного аспекту громадського контролю як ціннісного феномену, то він розкривається через визначення характеру причетності до громадського контролю і виявлення його значущості для суб'єкта (людини, групи, спільноти, суспільства). На думку Р. Лотце, цінність існує лише в її значущості для суб'єкта, вона є об'єктивною як всезагально-визначальна форма бажання та поведінки [14, с. 112].

Громадський контроль повинен увійти в діяльність усіх видів соціальних груп, громадських об'єднань, спрямованих на подолання конформного ставлення до недоліків і зловживань повсякденної практики, на застосування санкцій до тих, хто порушує чинні правові норми. Науковці розрізняють два основних процеси контролю, що полягають в інтеріоризації норм та цінностей. Соціалізація пов'язана із засвоєнням прийнятних способів дії як “само собою зрозумілих”, що не підлягають сумніву, імперативів, або як соціально “заведеного порядку”; застосування санкцій щодо правопорушників і актів непокори, або позитивних – винагороди за конформне поведіння, або негативних – покарання за непокору “неформальними” засобами

(“догана”, осміяння, остракізм), аж до “формальних” (претензії, позбавлення волі аж до довічного ув’язнення) [15, с. 255].

Н. Л. Бойко наголошує, що громадський контроль у сучасному демократичному суспільстві може визначатися як контроль усіх суб’єктів соціального процесу: і правової держави, і громадянського суспільства, і влади та держави над її громадянами, і громадян та громадянського суспільства над діяльністю органів державної влади. Так формується оптимальна модель реалізації можливостей інституту громадського контролю у сучасному демократичному суспільстві. Особистісні вияви соціальної поведінки, які зумовлюють можливість демократизації громадського контролю в Україні, пов’язані з низкою детермінувальних чинників: особливостями особистісної пострадянської свідомості, які впливають на специфіку реалізації соціальних відносин в українському суспільстві; труднощами перехідного періоду, що спричиняють маргіналістичні настрої та вияви, ускладнюючи соціальну ситуацію, що характеризує сучасний стан суспільства і не сприяє активному становленню нової соціальної самосвідомості українського громадянина [5, с. 9–10].

Загальноприйнята модель організації громадського контролю є самоорганізованою системою, здатною до саморозвитку, системою, у якій процеси відбуваються успішніше, тому що в ній існують механізми взаємодії соціальних агентів, спрямованих на підтримку взаємодій відповідно до правил і норм, закріплених у формах суспільної свідомості. Це позначається на особливостях групової свідомості: якщо у закритій системі конфлікт стає руйнівним началом і здебільшого система сама припиняє його на будь-якому рівні, то на початку перехідного етапу починають формуватися “подвійна” мораль і “подвійні” стандарти поведінки, які поступово спричиняють розрив між офіційною й побутовою ідеологією. Ідеологія як цементуюче начало суспільства втрачає свою міфологізуючу роль [16, с. 465].

Н. Л. Бойко цілком слушно й обґрунтовано вважає, що особливості реалізації функціонування інституту громадського контролю в українському суспільстві адекватні суспільно-політичній ситуації в країні, яка упродовж останніх десяти років з великими труднощами долає політико-правові синдроми посттоталітарної системи, здійснює серйозний реформаторський поступ по шляху впровадження ринкових економічних відносин. Науковець підкреслює, що громадський контроль як елемент соціальної системи, системи соціального управління виконує регулятивну функцію підтримки порядку в суспільстві, запобігання небажаній девіантній поведінці, що доволі широко висвітлено в науковій літературі. Однак механізм громадського контролю має також значний потенціал для виконання конструктивної творчої функції в суспільстві й здатен сприяти прогресивним змінам характеру взаємин соціальних суб’єктів, переосмисленню їхніх можливостей у межах реалізації курсу на демократизацію соціальних відносин у суспільстві. Однією з головних умов демократичних перетворень в країні повинна стати зміна логіки функціонування громадського контролю, відхід від розуміння механізму громадського контролю як реалізації лише суб’єкт-об’єктних відносин і акцент на суб’єкт-суб’єктних принципах реалізації соціальних відносин, що припускає можливість здійснення двобічних контрольних функцій, зумовлює дієвість і активність усіх агентів соціально-контрольних відносин й забезпечує санкціональні можливості різним сторонам соціальної взаємодії [5, с. 10].

Функції громадського контролю полягають у забезпеченні відповідності свідомості громадян правовим, моральним та іншим соціальним нормам. Соціальна ситуація, поведінка і громадський контроль тісно пов’язані: чим краща соціальна ситуація, тим позитивнішою є поведінка населення і менша необхідність у контрольному нагляді, й навпаки [17, с. 163].

Сучасним вектором функціонування інституту громадського контролю, як стверджує Т. В. Наливайко, є такі ціннісні орієнтири: екзистенціально значущий порядок у суспільстві, зростання масштабу свободи соціальних суб’єктів, формування соціально-конструктивних світоглядних орієнтацій особистості, створення умов для розвитку її підприємницької ініціативи і реалізації творчих потенцій. Відтак у зв’язку з цим закономірно зароджується й утверджується тенденція поступального розвитку громадянського суспільства, стимулюючи підприємницький інтерес щодо вдосконалення ринкових механізмів господарювання, зростає значення організації та

самоорганізації у функціонуванні інституту громадського контролю, посилюється вплив громадських форм контролю на всі сфери життєдіяльності суспільства [4, с. 13].

Висновки. Отже, сьогодні в Україні на сучасному етапі її державотворення, враховуючи суспільні реалії та динаміку змін, вибрано орієнтир на створення якісно продуктивної концепції і громадського контролю, що має відповідати принципам засадам становлення та утвердження соціально-правової держави, якому відведена роль ефективного інструменту у виявленні, запобіганні та усуненні причин порушень прав і свобод громадян, оскільки він є засобом забезпечення законності в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, виступає свого роду соціально детермінованим механізмом підтримання соціальної рівноваги, сприяє розвитку позитивних соціальних змін у суспільстві. Отже, громадський контроль є одним із найважливіших та основоположних елементів розбудови європейського, демократичного, правового простору на теренах держави України.

1. Карась А. Дискурсивне розрізнення соціальних інтенцій на шляху до громадянського суспільства в Україні / А. Карась // Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 64–78. 2. Колосок Т. С. Толерантність як критерій активного діалогу культур / Т. С. Колосок // Людина–світ–культура. Актуальні проблеми філософських, політологічних і релігієзнавчих досліджень : матер. Міжнар. наук. конф. – К., 2004. – С. 492–494. 3. Арийоши А. Контроль за движением капитала : опыт стран по его введению и отмене / А. Арийоши, К. Хабермайер, Б. Лоренс, И. Эткер-Роб, Дж.-И. Каналес-Криленко; науч. ред. И. М. Осадчая, пер. с англ. В. А. Архангельская. – М. : Весь Мир, 2001. – 134 с. 4. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень” / Т. В. Наливайко ; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Л, 2010. – 17 с. 5. Бойко Н. Л. Информатизация и перспективы демократизации общества (к вопросу о новых возможностях социального контроля) / Н. Л. Бойко // Соціологія в контексті сучасних соціальних змін. – 2003. – Вип. 2. – С. 98–103. 6. Енциклопедичний словник з державного управління [Текст] / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко [та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Троцинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – С. 120. 7. Про громадський контроль [Електронний ресурс] : проект Закону України № 4697 від 11.04.2014 р. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>. – Назва з екрана. 8. Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. – М. : Прогресс, 2001. – 479 с. 9. Аберкомби Н. Социологический словарь / Н. Аберкомби, С. Хилл, Б. Тернер. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2000. – 420 с. 10. Англійсько-український словник термінів і понять з державного управління / уклад. Г. Райт та ін. ; пер В. Івашко. – К. : Основи, 1996. – 128 с. 11. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / уклад. В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін. ; за заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Укр. центр духовної культури, 1998. – 736 с. 12. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 1: А–Г. – 672 с. 13. Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення / А. С. Крупник / Теоретичні та прикладні питання державотворення [Електронний ресурс] : Он-лайн збірник наукових праць ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. – Вип. 1. – 2007. – С. 3. – Режим доступу : http://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf. – Назва з екрана. 14. Горпинич О. В. Соціальна робота як фактор формування громадянського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 – “Соціальна філософія та філософія історії” / О. В. Горпинич ; Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України. – К., 2005. – 18 с. 15. Брагина Л. М. Гражданский гуманизм в творчестве Маттео Пальмиери / Л. М. Брагина // Средние века. – М. : Изд-во АН СССР, 1981. – Вып. 44. – 340 с. 16. Корх О. М. Проблема індивідуалізму (історико-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : спец. 09.00.05 “Історія філософії” / О. М. Корх; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ., 2002. – 33 с. 17. Потрубач Н. Н.

REFERENCES

1. Karas' A. *Dyskursyvne rozrznennya sotsial'nykh intentsiy na shlyakhu do hromadyans'koho suspil'stva v Ukraini* [Discursive distinctions of social intentions on the way to a civil society in Ukraine]. *Civil society and social transformation in Ukraine*. Lviv, Tsentrl'NU im. Ivan Franko? 2001, pp. 64–78.
2. Kolosok T.S. *Tolerantnist' yak kryteriy aktyvnoho dialohu kul'tur* [Tolerance as a criterion for active dialogue of cultures]. *Actual problems of philosophical, political and religious studies: proceedings of the international. Sciences. Conf., Kiev, 2004*, pp. 492–494.
3. Aryyoshy A. *Kontrol' za dvyzhenyem kapytala: opyt stran po eho vvedenyu y otmene* (Control over the movement of capital: the experience of countries in his introduction and cancellation), Moscow, Whole World Publ., 2001, 134 p.
4. Nalyvayko T. V. *Hromads'kyy kontrol' v Ukraini yak instytut hromadyans'koho suspil'stva: teoretyko-pravovyy aspekt*. Kand, Diss. [Public control in Ukraine as an Institute of civil society: theoretical and legal aspect. Kand, Diss.]. Lviv, 2010, 17 p.
5. Boyko N.L. *Informatyzatsyya y perspektyvy demokratyzatsyy obshchestva (k voprosu o novykh vozmozhnomyakh sotsyal'noho kontrolya)* (Informatization and prospects of democratization of the society (the question of new possibilities of social control)). *Sociology in the context of contemporary social change*. Vol. 2, 2003, pp. 98–103.
6. *Entsyklopedychnyy slovnyk z derzhavnoho upravlinnya* [Encyclopedic dictionary of public administration]. Kiev, 2010, p. 120.
7. *Pro hromads'kyy kontrol'* [About public control] the project the law of Ukraine on April 11, 2014. Available at: <http://rada.gov.ua>.
8. *Kratkyy slovar' po sotsyolohyy* [A concise dictionary of sociology]. Moscow, Progress Publ., 2001, 479 p.
9. *Aberkombi N. Sociologicheskij slovar'* [Sociological dictionary]. Kazan, publishing house of Kazan. University, 2000, 420 p.
10. *Anglijs'ko-ukraïns'kij slovnik terminiv i ponjat' z derzhavnogo upravlinnja* [English-Ukrainian dictionary of terms and concepts of public administration]. Kiev, The Basics Publ., 1996, 128 p.
11. *Sotsiolohiya: korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk* [Sociology: a short encyclopedia]. Kiev, Ukr. the center of spiritual culture, 1998, 736 p.
12. *Yurydychna entsyklopediya: V 6 t.* [Legal encyclopedia: In 6 volumes]. Kiev, 1998, T. 1: A – G, 672 p.
13. *Krupnyk A.S. Hromads'kyy kontrol': sutnist' ta mekhanizmy zdiysnennya* (Public control: essence and implementation mechanisms). On-line collection of scientific papers of the oripa NAPA under the President of Ukraine, Vol. 1, 2007. Available at: http://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf.
14. *Horpynych O.V. Sotsial'na robota yak faktor formuvannya hromadyans'koho suspil'stva* Kand, Diss. [Social work as a factor of formation of civil society. Kand, Diss.]. Kiev, 2005, 18 p.
15. *Bragina L. M. Grazhdanskij gumanizm v tvorchestve Matteo Pal'mieri* [Civil humanism in the works of Matteo Palmieri]. Moscow, Izd-vo an SSSR, 1981, Vol. 44, 340 p.
16. *Korkh O. M. Problema indyvidualizmu (istoryko-filosofs'kyy analiz)* Kand, Diss. [The problem of individualism (historical-philosophical analysis) Kand, Diss.]. Dnepropetrovsk, 2002, 33 p.
17. *Potrubach N.N. Social'no-jekonomicheskaja bezopasnost' sociuma* (Socio-economic security of the society). *Socially-humanitarian knowledge*, 2001, Vol. 3, pp. 153–167.